

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ: КЛАСИЧНА ДОКТРИНА ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

У даній статті звертається увагу на ряд аспектів правового регулювання і з'ясування окремих проблем щодо договору купівлі-продажу. При цьому визначаються ознаки та елементи договору купівлі-продажу, приділяється увагу складній юридичній природі договору купівлі-продажу.

Ключові слова: договір, купівля-продаж, зобов'язання.

Враховуючи те, що проблематика правового регулювання договору купівлі-продажу займає одне з центральних місць у цивільному та господарському праві, ряд теоретико-практичних аспектів залишаються недостатньо дослідженими та дискусійними.

Детальне дослідження проблем правового регулювання договору купівлі-продажу дасть можливість покращити праворозуміння складних договірних моделей, забезпечити захист та охорону не тільки цивільних, а й господарських прав осіб, покращити ефективність цивільного обороту в умовах ринкової економіки.

Питанням правового регулювання договору купівлі-продажу приділяли увагу такі українські науковці, як О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць, Р.А. Майданик, Я.М. Шевченко та інші.

Метою даної статті є вдосконалення юридичної природи договору купівлі-продажу та виокремлення його ознак.

У складній структурі механізму правового регулювання економічного обороту договір купівлі-продажу (лат. *emptio et venditio*), як гнучка та універсальна форма опосередкування матеріально-грошових відносин, займає особливе місце в системі договорів.

Існує думка, що в історичному аспекті договір купівлі-продажу з майже 4000 річним розвитком є родоначальником практично усієї загальної частини зобов'язального права [1, с. 19].

Договір купівлі-продажу відомий ще з класичного римського права, де він визначався, як договір, за яким одна сторона – *venditor* (продавець) зобов'язується надати іншій стороні – *emptor* (покупцю) товар, а покупець зобов'язується сплатити продавцю за цей товар відповідну грошову вартість. Римське право визначало договір купівлі-продажу як консенсуальний договір (*emptio et venditio*) [2, с. 10].

У дореволюційному цивільному праві договір купівлі-продажу передбачав лише

купівлю продаж рухомого майна. Причому, договір купівлі продажу міг стосуватися виключно речей які мають фізичні ознаки. Тобто, такий договір не міг включати купівлю-продаж майнових прав. Купівля-продаж нерухомого майна взагалі була віднесена до способів набуття права власності шляхом уступки права, а не до договорів купівлі-продажу [3, с. 225 – 227].

Радянський період розвитку цивільного права значно обмежив сферу застосування договору купівлі-продажу окресливши їх у межах відносин між громадянами, а також між громадянами і роздрібними підприємствами. У радянській правовій доктрині договір купівлі-продажу трактувався переважно як угода, в силу якої продавець зобов'язується передати майно у власність покупцю, а покупець прийняти його і оплатити певну грошову суму [4, с. 32]. У більшості випадків перевага надавалася саме договору роздрібною купівлі-продажу, ознаки якого не охоплювали всієї групи договорів купівлі-продажу.

Важливість договору купівлі-продажу підкреслюється і тим, що розділ 3 ЦК України, який покликаний врегульовувати окремі види зобов'язань розпочинається саме з норм які визначають відносини купівлі-продажу. Глава 54 «Купівля-продаж» ЦК України побудована за принципом «від загального до конкретного». Тобто, у першому параграфі глави містяться норми які визначають загальні положення купівлі-продажу, а наступні параграфи глави визначають регулювання окремих різновидів договору купівлі-продажу. До різновидів договору купівлі-продажу відносять роздрібну купівлю-продаж, поставку, контракцію сільськогосподарської продукції, постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу, міну.

Договір купівлі-продажу належить до договорів, які регулюють зобов'язання щодо

оплатної передачі майна. Відповідно до ст.655 ЦК України за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму. Уніфікований торговий Кодекс США (ст. 2-101 розд.2 «Продаж») – сутність договору купівлі-продажу також визначає як передачу майна на оплатних засадах [5, с. 313 – 314].

Мета договору купівлі-продажу полягає у зміні правового режиму майна, яке у ряді випадків виступає товаром. Тобто, відбувається перенесення права власності та майно від продавця до покупця.

Позитивним є і те, що Цивільний кодекс України визначаючи поняття договору купівлі-продажу розширює об'єкт договору до поняття майна (товару).

Структура норм глави 54 ЦК України «Купівля-продаж» побудована за принципом диспозитивності. Тобто, законодавець, даючи можливість визначати значну кількість положень у договорі самим сторонам, мінімально втручається у регулювання відносин купівлі-продажу. Таке регулювання є необхідним з точки зору прискорення та гнучкості цивільного обороту.

Не слід забувати, що до регулювання договорів купівлі-продажу застосовуються загальні положення про договори та загальні положення про зобов'язання в частині, що не врегульовані главою 54 ЦК України. Зокрема, це положення які врегульовують порядок укладення договору, форму договору, забезпечення виконання зобов'язання, підстави та наслідки недійсності правочинів і т.п.

Сутність договору купівлі-продажу слід розглядати дещо ширше, визначаючи його як окремий тип договору. Так, М.І. Брагінський і В.В. Вітрянський притримуються тієї позиції, що договір купівлі-продажу відноситься до типу договорів, що врегульовують зобов'язання щодо передачі майна [2, с. 10]. За їх визначенням за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) зобов'язується передати річ (товар) у власність другій стороні (покупцю), а покупець зобов'язується прийняти цей товар і сплатити за нього певну грошову суму (ціну) [6, с. 15].

Зокрема, В.В. Луць тяжіє до узагальнення предмету договору купівлі-продажу та схиляється до того, що продавець зобов'язується передати покупцю не виключно майно, а майно (товар) [7, с. 82]. І.М. Кучеренко використовує у

визначенні тріаду відносин власності і зазначає, що за договором купівлі-продажу продавець зобов'язується передати у власність, повне господарське відання чи оперативне управління покупцеві, а покупець прийняти майно і сплатити за нього певну грошову суму [8, с. 236].

Досліджуючи і співставляючи різні визначення сутності договору купівлі-продажу можна його охарактеризувати наступним чином.

По-перше, договір купівлі-продажу належить до договорів, які спрямовані на передачу майна у власність на умовах оплатності. При укладенні такого договору відбувається зміна власника майна, тобто змінюється правовий режим майна шляхом передачі продавцем майна покупцю, а покупцем сплачується взамін ціна майна.

По-друге, оскільки сторони несуть зустрічні права та обов'язки стосовно один одного із взаємообумовленим характером, цей договір купівлі-продажу належить до двосторонніх договорів.

По-третє, договір купівлі-продажу регулює відносини сторін які характеризуються зустрічним наданням на підставі оплатно-еквівалентного виразу, як правило, у грошовій формі. Тобто, при укладенні такого договору завжди має місце еквівалентна оплата майна покупцем продавцю.

По-четверте, договір купівлі-продажу належить до гнучких правових форм за своєю конструкцією. Згадана гнучкість форми дозволяє належним чином врегулювати різноманітні за своїм характером майнові правовідносини.

По-п'яте, договір купівлі-продажу належить до засобів регулювання відносин сторін, волевиявлення яких направлене на досягання взаємного інтересу та мети процесу товарно-грошового обміну.

По-шосте, договір купівлі-продажу визначає зміст суб'єктивних прав та обов'язків учасників договору. Тобто, договір купівлі-продажу визначаючи права і обов'язки продавця та покупця чітко встановлює правове поле в межах якого вони діють.

По-сьоме, договір купівлі-продажу належить до універсальних засобів регулювання правовідносин сторін. Це спричинене тим, що зазначений договір не обмежує суб'єктний склад і не залежить від форми власності, організаційно-правової форми, тощо.

Таким чином, договір купівлі-продажу можна визначити, як консенсуальний, відплатний та двосторонній (взаємний).

Консенсуальний характер договору купівлі-продажу полягає у тому, що такий договір буде вважатися укладеним з моменту коли сторони досягли обопільної згоди по всіх істотних умовах договору купівлі-продажу, а не з моменту передачі речі від продавця покупцеві. Особливий порядок укладення або виконання договору купівлі-продажу (зокрема, коли момент укладення договору купівлі-продажу співпадає з передачею товару) не може свідчити про віднесення договору купівлі-продажу до реальних договорів.

Відплатний характер договору купівлі-продажу проявляється у тому, що продавець передавши товар покупцю отримує оплату за нього від покупця.

Договір купівлі-продажу є двостороннім, так як покупець та продавець мають зустрічні права та обов'язки. Так, покупець має одночасно право вимоги товару та обов'язок сплатити ціну товару, а продавець одночасно має право вимоги сплати ціни товару та обов'язок передати товар. У цьому випадку має місце, як правило, зустрічне виконання на боці покупця у вигляді сплати за товар продавцеві.

Правило зустрічного виконання на боці покупця не діє у разі укладення договору купівлі-продажу з попередньою оплатою товару. За цих обставин, суб'єктом зустрічного виконання буде вважатися продавець, який зобов'язаний здійснити передачу товару після отримання ним від покупця попередньої оплати товару.

Дискусійним залишається питання розмежування договорів купівлі-продажу на окремі види на підставі єдиних критеріїв. Зокрема, В.В. Вітрянський, Е.А. Суханов стверджують, що такі єдині критерії для розмежування окремих видів договорів купівлі-продажу взагалі відсутні [9, с. 208].

Таким чином, резюмуючи все вище наведене, в статті було досліджено складну та багатогранну проблематику юридичної природи договору купівлі-продажу та виокремлено його ознаки. Також автор прийшов до висновків у вигляді наступних положень: а) динаміка суспільних відносин та історичний розвиток конструкції договору купівлі-продажу вказує на постійну зміну акцентів в його правовому регулюванні; б) глава 54 «Купівля-продаж» Цивільного кодексу України побудована за принципом «від загального до конкретного», що дозволяє застосовувати загальні положення про купівлю-продаж ЦК України до окремих видів купівлі-продажу; в) сутність договору купівлі-продажу слід розглядати дещо ширше, визначаючи його

як окремий тип договору; г) за принципом диспозитивності побудована структура норм глави 54 «Купівля-продаж» Цивільного кодексу України. Вказану позицію законодавця варто підтримати в силу того, що диспозитивність правового регулювання відносин купівлі-продажу є необхідним з огляду прискорення та гнучкості цивільного обороту; д) правило зустрічного виконання на боці покупця не діє у разі укладення договору купівлі-продажу з попередньою оплатою товару. За цих обставин, суб'єктом зустрічного виконання буде вважатися продавець, який зобов'язаний здійснити передачу товару після отримання ним від покупця попередньої оплати товару.

У будь-якому випадку подальші наукові дослідження та міркування щодо дискусійних моментів у відносинах купівлі-продажу є необхідними та призводять до можливості вдосконалення чинного законодавства та уникнення непорозумінь у правозастосуванні.

Література

1. Лунц Л.А. Внешнеторговая купля-продажа (коллизонные вопросы) / Л.А. Лунц. – М.: «Юрид.лит.», 1972. – С. 19.
2. Брагинский М.И. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества. Изд. 4-е, стереотипное. / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: «Статут». 2002. – С. 10.
3. Мейер Д.И. Русское гражданское право: В 2-х ч. По испр. и доп. 8-му изд., 1902. Ч.2. / Д.И. Мейер. – М., 1997 (Сер. Классика российской цивилистики). – С.225-227.
4. Язев В.А. Закон в советской торговле. / В.А. Язев. – М.: Юридическая литература, 1987. – С. 28.; Кабалкин А.Ю. Законодательство в сфере обслуживания населения. / А.Ю. Кабалкин. – М.: «Знание», 1989. – С.32.
5. Гражданское и торговое право капиталистических государств. (отв.ред.Е.А.Васильев) – М.: Международные отношения. 1993. – С. 313-314.
6. Брагинский М.И. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества. Изд. 4-е, стереотипное. / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: «Статут», 2002. – С. 15.
7. Луць В.В. Контракты у підприємницькій діяльності. / В.В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С.82.
8. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін – К.: Укр. енцикл.», Т.2:Д-Й.–1999. – С. 236.
9. Гражданское право Украины. Ч. 1. / Под ред. Слипченко С. – Х.: Эспада, 2000. – С.208.

С.Я. Вавженчук

Договор купли-продажи: классическая доктрина и проблемы украинского гражданского права.

В данной статье автор обращает внимание на ряд аспектов правового регулирования и определения отдельных проблем касательно договора купли-продажи. При этом определяет особенности и элементы договора купли-продажи, уделяет внимание сложной юридической природе договора купли-продажи.

S.Y. Vavzhenchuk

Sales Contract: Traditional Doctrine and Issues of Ukrainian Civil Law.

The article analyzes a series of aspects of legal regulation and identifies individual issues regarding the sales contract. Therewith, it identifies peculiarities and elements of the sales contract, pays attention to its difficult legal nature.